

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕТИЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ»

Стаття присвячена визначенню поняття «етичні взаємовідносини». Проаналізовано філософську, психологічну, педагогічну літературу з метою визначення терміну.

The article is devoted to the defining of the notion “ethical interpersonal relations”. In the context of the theme philosophical, psychological, pedagogical researches were analysed.

В умовах орієнтації всіх сфер суспільства на духовні й моральні цінності особливого значення набуває проблема виховання культури, етики стосунків у молоді, що є важливою умовою як морального оздоровлення сучасного кризового соціуму, так і гармонізації життя окремого індивіда в сім'ї, фаховій діяльності. Таке виховання потребує визначення сутності й змісту поняття “етичні взаємовідносини” та дослідження його структури й специфіки.

Освіта, вирішуючи сьогодні соціальні завдання виховання, прагне обґрунтувати умови морального виховання в новому соціокультурному становищі і допомогти кожному вихованцеві визначити ціннісні основи власної життєдіяльності, набути почуття відповідальності за моральні основи власної діяльності. Одним із основних завдань цього процесу є розвиток культури спілкування, важливим компонентом якої є етичні взаємовідносини тих, хто навчається.

Метою цієї статті є визначення поняття «етичні взаємовідносини».

Психолого-педагогічні дослідження структурно-динамічних особливостей ціннісно-сислової сфери особистості аналізуються в працях Беха І., Василюка Ф., Гінзбурга М., Карпенко З., Леонтьєва Д., Титаренко Т.

Дослідженню проблеми міжособистісних взаємовідносин учнів присвячені роботи Білоусової В., Гарбузова В., Кона, І., Мудрика В. та ін. Культура міжстатевих стосунків розглядається в контексті морально-статевих виховання (Колесов Д., Макаренко А., Сухомлинський В., Черепова Е., Шалімова І., Щербань П., Юнда І.); формування уявлень підлітків про сімейне життя (Лозова Г., Шарган О., Феокрістова Н.); психосексуального розвитку та сексуальної поведінки особистості (Блонський П., Васильченко Г., Говорун Т., Голод С., Кон І.); вікової специфіки розвитку сексуальності особистості (Гурлева Т., Єфімова А., Івченкова Н., Сечейко О., Федотова В., Хрипкова А.).

Проблемам виховання гуманних взаємин школярів у процесі позаурочної діяльності присвячено праці Білоусової В., Киричок В., Мазкріної В., Сологуб Л., Столяренко О. та ін.

Етика стосунків є неоднозначним і багатограним явищем, де поняття стосунки невід'ємне від поняття етика. Окрім того, поняття етики в даному словосполученні є стрижневим і визначає спосіб інтеріоризації норм і правил поведінки, які схвалюються і закріплюються у процесі виховання й життєдіяльності людини.

У тлумачному словнику української мови [15: 134] зазначається, що поняття відносини, стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь є синонімічними. Відповідно до російсько – українського словника термін [11: 131] «взаимоотношение» перекладається як взаємозв'язок, взаємовідношення, взаємовідносини.

Філософський словник [14: 632] визначає відносини як момент взаємодії явищ, предметів, які не існують окремо від відносин. Існування будь-якого предмета, його функціонування, розвиток, властивості неможливі окремо від його відносин з іншими предметами. Більше того, самі властивості предметів проявляються тільки шляхом реалізації їх відносин з іншими предметами та процесами, Розвиток об'єкту приводить до змін його відносин з іншими об'єктами, так само, як і зміни у відносинах, в яких існує об'єкт, приводить до його власних змін. Відносини, як і речі, явища, надзвичайно різноманітні. Розрізняють внутрішні відносини (між різними сторонами об'єкта) та зовнішні (з іншими

об'єктами). Оскільки зовнішні відносини залежать від внутрішніх, є їх втіленням і реалізацією, ці два різновиди відносин взаємопов'язані.

В історичному контексті суспільні відносини завжди показують, якими були люди в якийсь конкретний проміжок часу, якими були їх потреби, умови існування. Недивлячись на те, що діяльність і суспільні відносини виступають у певній єдності, ці поняття не є тотожними. Кожна з цих категорій відносно самостійна. Так суспільні відносини складаються з певних підсистем і елементів. Вони мають свої специфічні риси та закономірності. Суспільні відносини, як самостійна ланка діалектичної єдності, можуть уповільнювати або навпаки прискорювати розвиток виробничих сил суспільства.

У повсякденному житті поняття «відносини» має досить точне визначення. Це одна з не багатьох категорій, яка має конкретне втілення в будь-яких контактах, взаємодіях людини з людиною, матеріальними та ідеальними речами та явищами. Відносини наче розфарбовують будь-які зв'язки індивіда з зовнішнім світом. З трьох головних компонентів людської життєдіяльності (діяльність, відносини, спілкування) найголовнішими є відносини, оскільки вони притаманні тільки людині. Саме відносинами характеризуються зв'язки людини з різними проявами дійсності, вони є проявом особистості. У відносинах втілюються такі функції психічної діяльності людини як емоційно-чуттєві та настановчо-вольові. З ними пов'язані емоційні процеси, почуття та переживання людини.

Через міжособистісні відносини і спілкування індивід може опосередковано включатися в систему суспільних відносин. Якщо у дитини таке включення відбувається через найближче оточення, то у дорослого межі значно розширюються. Він безпосередньо включається в різноманітні суспільні відносини, стає їх носієм.

Через відносини визначається система потреб, мотивів людини. В такому випадку відносини виступають (за Б. Г. Ананьєвим) індикатором і засобом вираження, об'єктивації всіх дій людини. Відносини – соціалізований зв'язок зовнішнього і внутрішнього у психіці людини, її зв'язок з зовнішнім і внутрішнім світом [1: 312]. Так сутність людини виражається в сукупності суспільних відносин.

У психологічному словнику взаємини або міжособистісні взаємовідносини визначаються як суб'єктивні зв'язки між людьми, які виникають в результаті фактичної взаємодії представників різних соціальних груп [6: 45]. Взаємини базуються на певних спонуках (розуміння співпраці, спілкування) і включають ту чи іншу поведінку (міміку, жести, дію тощо) емоції та почуття, пізнання, волю (витримку при відсутності взаєморозуміння, володіння собою в разі конфлікту).

Система суспільних відносин визначає спосіб життя індивіда та «забезпечує формування, трансформацію і закріплення якостей, які утворюють його психологічний склад» [7: 10]. У той же час суспільство (за Б.Ф. Ломовим) може сприяти або перешкоджати розвитку індивіда в системі суспільних відносин. Задоволення індивідуальних потреб залежить від того, як суспільство оцінює здібності індивіда, його працю і систему суспільних відносин за широтою, рівнем усвідомленості і активності, ступенем стійкості.

Взаємовідносини – це обов'язково прямі міжособистісні відносини. Вони можуть бути безпосередніми або опосередкованими будь-яким засобом сучасної комунікації; можуть бути одночасними або відстроченими (як, наприклад, під час листування), але в них завжди повинна зберігатися дійсна можливість взаємності. Тому неможливі взаємовідносини з неживими предметами, навіть такими досконалыми як комп'ютер.

За Я. Л. Коломінським.: «взаємовідносини – це специфічний вид ставлення людини до інших, в якому є можливість безпосереднього (або опосередкованого технічними засобами) одночасного або відкладеного відповідного особистісного ставлення» [5: 33]. Слід зауважити, що взаємовідносини необов'язково передбачають симетричну та актуальну взаємність. Інші можуть і не розділити мої почуття, їх ставлення може не співпадати за «знаком» з моїм ставленням. Однак реальна можливість будь-якого особистісного ставлення з боку іншого завжди зберігається.

Ми вважаємо, що визначаючи поняття «етичні взаємовідносини», необхідно торкнутися таких понять як «гуманні відносини» та «культура міжстатевих стосунків», які представлені у сучасній педагогіці та психології і пов'язані з темою нашого дослідження.

Значний внесок у розвиток педагогічної науки стосовно виховання міжстатевої культури юнаків і дівчат зробив А. Макаренко, який у “Книзі для батьків” та “Методиці виховної роботи” відстоював ідею моральної статевої просвіти на ґрунті єдності сімейних і суспільних інтересів, формування честі й гідності юнаків і дівчат, взаємної поваги і дружби, вольових якостей, тобто уміння спинитись, опанувати себе. На думку педагога, потрібно виховувати, з одного боку, почуття любові – відверте, щире від душі, а з іншого боку, – стриманість, щоб любов не підмінювалась зовнішньою формою [9].

Подальший розвиток статевого виховання пов'язаний з іменем В. Сухомлинського: “Книга про любов”, “Моральні заповіді дитинства і юності”, “Листи до сина” значною мірою актуалізували проблему підготовки молодих людей до подружнього життя. Сутність міжстатевих стосунків видатний український педагог пов'язував із вихованням у молоді глибокої поваги й любові до матері, батька; правильним розумінням ролі сім'ї в суспільстві; вихованням культури почуттів, моральних ідеалів, переконань та оволодінням позитивним досвідом моральних стосунків між представниками протилежних статей. Учений наголошував, що в основі міжстатевих стосунків лежать духовно-психологічна та морально-естетична складова, а найвища цінність кохання в інтелектуальному, естетичному взаємовідкритті та взаємозбагаченні. Водночас педагог наголошував на ідеї рівності статей, побудові педагогічного процесу на засадах егалітарності та подоланні педагогами статевих стереотипів [12; 13].

Е. Приходько, досліджуючи культурологічний аспект міжстатевих стосунків, констатує той факт, що сучасна молодь розглядає взаємини між чоловіком і жінкою як засіб самоствердження та зв'язку із близькою людиною; асоціацію сексуальних стосунків із розвагою, грою або спортом; форму протесту проти суспільного конформізму та демонстрацію “неприйняття” існуючого суспільства і моралі [10: 48].

Отже, культура міжстатевих стосунків у молодіжному середовищі характеризується синтезом як традиційних, так і сучасних цінностей, моральних вимог та статевих ролей, що часто суперечать на соціальному і особистому рівнях. Суспільна думка переважно зорієнтована на образ “жінки-матері” та “чоловіка-годувальника”, що призводить до неприйняття чоловіками андрогінних характеристик жінок, й обмеження їх самореалізації у всіх сферах суспільства. Оскільки такі зміни відбуваються повільно, то статево-рольові стереотипи в основному мають консервативний характер. Нині спостерігається поступова руйнація традиційних уявлень про класичний розподіл статевих ролей, унаслідок чого статево-рольовий діапазон стає все більш універсальним і надстатевим.

Розглядаючи поняття «гуманні взаємини», ми ґрунтувалися на прийнятій у психолого-педагогічній літературі їх класифікації (О.Бодальов, А.Бойко, Я.Коломинська, Н.Тарасевич).

У понятті «гуманні взаємини» ми виділяємо такі параметри: визнання людини і її прагнення до морально-духовного самовдосконалення найвищою цінністю; орієнтацію на позитивне в людях, активне і творче утвердження цього позитивного; постійну спрямованість на людину, вияв доброзичливості та добродійності щодо неї; активне заперечення асоціальних форм поведінки, неприйняття порушень принципу рівності і справедливості.

У гуманних взаєминах прийнято розрізняти об'єктивну (реалізація мети, норм, вимог) і суб'єктивну (мотиви, почуття, прагнення, переконання) сторони, єдність яких детермінує формування гуманістичних якостей особистості в процесі діяльності [3: 116, 128].

До основних структурних компонентів гуманних взаємин за систематизацією В. Киричок, входять потреби, мотиви, почуття, інтереси, ідеали, самооцінка, досвід гуманних взаємин, моральні переконання, моральні якості [4: 105 – 112].

Для визначення поняття «етичні взаємовідносини» необхідно також звернутися до поняття «етика», «етичне».

З часом поняття *етика* й *мораль* стали загальнопоширеними. При цьому термін *етика* зберіг своє первісне аристотелівське значення і досі позначає головним чином науку. Під *мораллю* ж розуміють переважно предмет науки етики, реальне явище, що нею вивчається.

Втім, у повсякденному слововжитку даної відмінності дотримуються не завжди. Ми говоримо, зокрема, про «етику вченого» або «медичну етику», маючи на увазі певні принципи поведінки вченого, лікаря тощо; ми можемо засуджувати ті або інші вчинки чи вислови за їхню «неетичність». Така термінологічна розпливчастість зумовлена тим, що між мораллю як реальним явищем і етикою як наукою про нього по суті не існує чіткої межі; хіба ж, обираючи лінію поведінки, зважаючись на вчинок тощо, ми не керуємося, хай навіть неусвідомлену, певними загальними настановами й уявленнями, не намагаємося якось обґрунтувати свій вибір та свої дії [8: 17].

Мораль, на відміну від моральності (російської «нравственности» тощо), передусім виступає як певна форма свідомості– сукупність усвідомлюваних людьми принципів, правил, норм поведінки. Що ж до моральності («нравственности»), то її здебільшого розуміють як утілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей і стосунках між ними. Природно, що таке втілення має дещо інший зміст, ніж сукупність абстрактних правил і приписів моралі.

У тому, що відмінність між мораллю і моральністю не є пустою спекуляцією, а має глибоке життєве значення, переконатися неважко. Відомі ситуації, коли в суспільстві проголошуються щонайвищі моральні принципи, кодекси, розраховані мало не на святого, тим часом реально люди живуть за зовсім іншими законами. Цілком можливий протилежний стан справ, коли саме моральність виявляється більш високою або ж принаймні людянішою, ніж офіційно проголошувана мораль. Розглядаючи дану проблему в загальнішому плані, можемо констатувати, що певна невідповідність, суперечність між мораллю і моральністю є корисною, навіть конче потрібною. Мораль справджує своє призначення тоді, коли вона чогось вимагає від людини, висуває перед нею якийсь ідеальний взірець, у чомусь перевершує реальний стан людської поведінки. Своєю чергою, реальна повнота і складність людського життя і досвіду не можуть бути зведені навіть до найдосконалішої системи моральних настанов; саме завдяки своєму потенційному багатству вони здатні згладжувати її гострі кути, пом'якшувати суперечності, робити її норми сумісними із свободою людини й придатними до реалізації. Якщо реально існуючій моральності – звичайно, за нормальних суспільних умов – власне мораль надає необхідні орієнтири, що вказують шлях людського вдосконалення, то для самої моралі як форми свідомості конкретні моральні відносини є свого роду критерієм її цілісно-людської обґрунтованості – або, точніше, камертоном, який визначає, потрапляють чи не потрапляють її вимоги в тон загальним потребам розвитку людської природи, людського буття. При цьому, як показує історичний досвід, мораль, яка не може знайти повноцінного втілення в конкретній моральності, конкретних людських стосунках і щораз заперечується ними, виявляється приреченою на загибель.

Власного морального значення будь-яка людська дія або вчинок можуть набути тільки в контексті певних стосунків між людьми – можливими суб'єктами волевияву, висловлювання і дії, тобто в контексті взаємовідносин [8: 307]. Тільки за впливом, який справляє той чи той акт діяльності на людське спілкування, людські взаємини, ми можемо судити про його справжню моральну вагу. Як моральна свідомість, так і моральна діяльність людини по-своєму акумулюють весь світ моралі, всю повноту її смислу – і все ж реальне здійснення людська моральність знаходить не у свідомості і навіть не в діяльності як таких, а лише в царині взаємин. Саме тут моральна проблематика набирає довшої форми, повною мірою реалізовує свій духовний і гуманістичний потенціал.

Сфера людських стосунків як царина моральності свідчить, що відносини між людьми здатні набувати принципово різного значення з точки зору вияву в них моральної суб'єктивності людини. В будь-якому суспільстві існує чимало сфер і відносин, у яких люди

ставляться одне до одного саме як до об'єктів, а не суб'єктів, вважають своїх партнерів своєрідними «мислячими речами» – закінченими, нездатними до принципових змін і відповідальних рішень, такими, реакцію яких на ті або інші дії завжди можливо передбачити. На будь-якій посаді, в будь-якій соціальній ролі людині, хоча б інколи, доводиться функціонувати, тобто належним чином виконувати певні заздалегідь усталені дії, взагалі поводитися й реагувати на запити, що виникають, як свого роду об'єкт. Усе це, як зазначає Батищев Г., є цілком закономірною рисою суспільного життя, без якої останнє втратило б усяку прогнозованість і стабільність [2: 109-129].

Отже, на основі аналізу провідних категорій ми дійшли наступного висновку: «Етичні взаємовідносини – це специфічний вид ставлення людини до інших, в якому є можливість безпосереднього (або опосередкованого технічними засобами) одночасного або відкладеного відповідного особистісного ставлення, що характеризується синтезом як традиційних, так і сучасних цінностей, моральних вимог, етичних принципів, статевих ролей». Проблема етичних взаємовідносин потребує подальшої розробки. Необхідно аналізувати особливості розвитку взаємин у студентській групі з метою їх покращення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. –Л.,1969. – 496 с.
2. Батищев Г. С. Особенности культуры глубинного общения// Вопр. философии. – 1995. – №3.
3. Каган М. С. Философская теория ценности. – С.-Пб., 1997. – 205с.
4. Киричок В. А. Формування гуманних взаємин між молодшими школярами у позаурочній діяльності//Педагогіка і психологія. – 1995. – №4.
5. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах(общие и возрастные особенности):Учеб. пособие. – 2-е изд., доп. – Мн.:Тетрасистемс, 2000. – 432с.
6. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. – Мн.: Харвест, 2004. – 688с.
7. Ломов Б.Ф. Соотношение социального и биологического как методологическая проблема психологи // Вопросы философии, 1974. – №4.
8. Малахов В. А. Этика: Курс лекций: Навч. посібник. – 6-те вид. – К.: Либідь, 2006. – 384с.
9. Макаренко А.С. Книга для родителей. – М.: Правда, 1986. – 448 с.
10. Приходько Е.А. Культурология. Культура семейно-брачных отношений: Учебное пособие. – Волгоград: Волг ГТУ, 2000. – 60 с.
11. Русско-украинский словарь. – Том 1 / Под ред. С. И. Головащука. – Издание второе, испр. – К.: Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1980. – 563с.
12. Сухомлинский В.А. Письма к сыну. – М.: Просвещение, 1979. – 96 с.
13. Сухомлинський В.А. Книга о любви. – М.: Мол. гвардия, 1983. – 191 с
14. Философский словарь. – К.: А. С. К., 2006. – 1056с.
15. Тлумачний словник укр. мови: понад 12500 статей(близько 40000слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калачника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х.: Прапор, 2005. – 992 с.

УДК 37.03

Г.О. Васьківська

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО Й АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті в контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського проаналізовано актуальні проблеми формування духовних цінностей в учнів старшої школи.

The article analyses in the context of pedagogical heritage of V.Sukhomlinsky the actual problems of forming of mental values of pupils in senior school.